

ГУЈЕ И ЈАКРЕПИ

КЊИЖЕВНОСТ, КУЛТУРА

Уредници

МИРЈАНА ДЕТЕЛИЋ & ЛИДИЈА ДЕЛИЋ

ГУЈЕ И ЈАКРЕПИ
КЊИЖЕВНОСТ, КУЛТУРА

INSTITUTE FOR BALKAN STUDIES
OF THE SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
SPECIAL EDITIONS 120

VIPERS AND SCORPIONS

LITERATURE, CULTURE

EDITED BY
MIRJANA DETELIĆ
&
LIDIJA DELIĆ

BELGRADE 2012

БАЛКАНОЛОШКИ ИНСТИТУТ
СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ
ПОСЕБНА ИЗДАЊА 120

ГУЈЕ
И ЈАКРЕПИ
КЊИЖЕВНОСТ, КУЛТУРА

Уредници
МИРЈАНА ДЕТЕЛИЋ
&
ЛИДИЈА ДЕЛИЋ

БЕОГРАД 2012

Издавач
БАЛКАНОЛОШКИ ИНСТИТУТ САНУ
Београд, Кнез Михаилова 35
<http://www.balkaninstitut.com>
E mail: balkinst@bi.sanu.ac.rs

За издавача
академик *Никола Тасић*
директор Балканолошког института САНУ

Рецензенти
академик *Предрај Палавесића*
академик *Наја Милошевић-Ђорђевић*

Слика на насловној страни
Вој з змајет
Panjska končnica, št. 171, SEM, inv. št. 2355
Gorazd Makarovič, Vojana Rogelj Škafar, Poslikane panjske
končnice, Zbirka Slovenskega etnografskega muzeja, Ljubljana 2000, str. 622.

ISBN 978-86-7179-077-2

Књига је штампана у оквиру рада на пројекту Балканолошког института САНУ
„Језик, фолклор и миграције на Балкану“ (№ 178010) захваљујући финансијској
подршци Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

Садржај

Лидија Делић & Мирјана Детелић О ОВОЈ КЊИЗИ	9
I УСМЕНЕ КЊИЖЕВНЕ ВРСТЕ, ФОЛКЛОР, АНТРОПОЛИНГВИСТИКА	
Снежана Самарџија КО СЕ КРИЈЕ ИСПОД ЗМИЈСКОГ СВЛАКА? МЕТАМОРФОЗЕ У ЖАНРОВСКОМ СИСТЕМУ	13
Љиљана Пешикан-Љуштановић АЖДАЈА/АЛА КАО ЖЕНСКА ХИПОСТАЗА ЗМАЈА?	43
Suzana Marjanić ZMAJ I JUNAK ILI KAKO UBITI ZMAJA NA PRIMJERU MEĐIMURSKIH PREDAJA O GRABANCIJAŠU I POZOJU.	57
Андреј Фајгел ТРАГОМ ГУЈА И ЈАКРЕПА У ЕПСКИМ ТАМНИЦАМА. ГУСЛАРСКЕ ПЕСМЕ, ФРАНЦУСКЕ ЖЕСТЕ, МЕЂУНАРОДНИ ОКВИР	81
Бошко Сувајић ЗМИЈА У БУГАРШТИЦАМА.	95
Ђорђина Трубарац Матић ГУТАЧИ	111
Лидија Делић ЗМИЈА, А СРПСКА. ЗМИЈА У ПРОСТОРНОМ КОДУ	125
Биљана Сикимић ЗМИЈА У ТЕКСТУ ЗАГОНЕТКЕ	149
Марија Клеут ЗМИЈА У ЗАГОНЕТКАМА.	161
Љубинко Раденковић КУЋНА ЗМИЈА У ВЕРОВАЊУ И ПРЕДАЊУ СЛОВЕНСКИХ НАРОДА	167
Немања Радуловић СМРТ ОД ЗМИЈЕ У НАРАТИВИМА О СУДБИНИ (АТУ 934)	185
Зоја Карановић & Јасмина Јокић УБИСТВО ЗМИЈЕ И СВАДБЕНА ОБРЕДНОСТ У ЛИРСКИМ НАРОДНИМ ПЕСМАМА	199

Светлана Торњански Брашњовић СИМБОЛИКА ЗМИЈЕ У СРПСКИМ ШАЉИВИМ СВАДБЕНИМ ПЕСМАМА	215
Светлана Ђирковић ЗМИЈА И ИГУАНА У ТРАДИЦИЈСКОЈ КУЛТУРИ РОМА ИЗ СТРАЖЕ: АНТРОПОЛИНГВИСТИЧКА АНАЛИЗА	227
II СТАРА И АУТОРСКА КЊИЖЕВНОСТ, ИСТОРИЈА УМЕТНОСТИ, ФИЛМ И МЕДИЈИ	
Томислав Јовановић МОТИВ ЗМИЈЕ У АПОКРИФИМА.	245
Ана Стојкова АДЖАРСКА СЛЕДА В ЧУДОТО НА СВ. ГЕОРГИ СЪС ЗМЕЈА?	255
Радивој Радић ПРИТВОРАН КАО КАМЕЛЕОН. ЧЕТИРИ ПРИМЕРА ИЗ СРЕДЊОВЕКОВНЕ КЊИЖЕВНОСТИ	269
Персида Лазаревић ди Ђакомо ЗМИЈА И ЗМАЈ У СЛАВОНСКОМ ПРОСВЕТИТЕЉСТВУ. М. А. РЕЉКОВИЋ, В. ДОШЕН.	277
Marjetka Golež Kaučič „FANTJE SO GOLJUFIVI KOT ŠKORPIJONI“. KAŠE IN ŠKORPIJONI V SLOVENSKI FOLKLORI IN POEZIJI.	301
Јован Делић ОТРОВНИ ЗАДАХ ДОЊЕГ СВИЈЕТА ТАМЕ. О СИМБОЛИЦИ ЗМИЈЕ И ПАЦОВА У ПРОЗИ ИВЕ АНДРИЋА	323
Драгољуб Перић ПОЕТСКИ БЕСТИЈАРИЈУМ ЉУБИВОЈА РШУМОВИЋА. ПРЕКОДИРАЊЕ МИТСКИХ БИЋА И ЊИХОВИХ ФУНКЦИЈА ПРОМЕНОМ СЕМИОТИЧКОГ СИСТЕМА У ЦИКЛУСУ ПЕСАМА ЈОШ НАМ САМО АЛЕ ФАЛЕ	335
Бојан Јовић НАЂЕНИ СВЕТ. О ПОЧЕЦИМА ТЕМАТИЗОВАЊА ДИНОСАУРУСА У КЊИЖЕВНОСТИ.	347
Дејан Ајдачић ВАНЗЕМАЉСКИ ГМИЗАВЦИ У СЛОВЕНСКОЈ ФУТУРОФАНТАСТИЦИ.	357
Валентина Живковић ЗМИЈЕ У МЕДИЦИНСКОЈ ПРАКСИ СТАРОГ КОТОРА.	367
Nevena Daković & Biljana Mitrović HOLIVUDSKA ZMAJOLOGIJA.	385

ГУЈА ж. змија

змија ж. (serpens) општи назив за змију; **а.** по боји: *бела, жлта, зелена, розикава, пегава, пегуља, пепељава, сура, сурка, црна, црнка, ћилимарка, змија на папће*; **б.** по шарама: *шарена, шареница, шарка, шаруља*; **в.** по броју и изгледу главе: *белоушка, белушка, двоглав(к)а, ћитка, змија с ћитће, ћитушиа, змија троглавка, троглава, рогача*; **г.** по кретању: *змизавац, јагуља/јегуља, поскок/потскок, поскачица/поскочица, потскакџи, потскорџи*; **д.** по начину исхране: *јајчара, тичара, смок*; **ђ.** по звуку: *звечар(к)а, звончар(к)а, жвечарка, свечарка*; **е.** према станишту: *браништарка, шумарска, шумска, водна, водница, камењарка, сојћа, леиштарка, ливадска, лужна, планинарка, редовћина, редовћинџа*; **ж.** по опакости: *змија јадовчина, змија љутица, пртка, клачатица, клечатица, кљечатица*; **з.** остало: *гуша, манав*.

друго име – име којим се именује змија, кад се из заштитних разлога избегава директно спомињање речи „змија“ или „Змај“, нарочито у кући. Због тога се прибегава општим, секундарним називима: *„аждаја, алесија, алосија, алетина, алетерчина, алетерина; гад, гадина, гадотија; гаведина, гузодерчина, мангулотина, незгодија, несретник, онаја страишната; проклетија, проклетица, пуштиња; теишка; тоџа/това“*.

(Н. Богдановић, *Змијски речник југоисточне Србије*, Српски дијалектолошки зборник 54 (2007), 521–547)

О ОВОЈ КЊИЗИ

Зборник радова *Гује и јакрепи: књижевност, култура* настао је као друга фаза једног већег и ширег пројекта иницираног у Одсеку за језик и књижевност крагујевачког Центра за научна истраживања (САНУ и Универзитет у Крагујевцу), под радним насловом *Гмазови и летачи*. Прва књига у оквиру тог пројекта, *Птице: књижевност, култура*, објављена је 2011. као 14. свеска Лицеума, серијске публикације која је била гласило Центра од његовог оснивања до 2011. Било је предвиђено да *Гује и јакрепи* изађу као 15. свеска Лицеума, али је ова намера онемогућена одлуком нове управе Центра да укине Лицеум, а уз њега и све одсеке – па и Одсек за језик и књижевност. Под овако промењеним околностима, *Гује и јакрепи* морали су да потраже новог издавача и нашли су га у Балканолошком институту САНУ, који је раније у више наврата успешно сарађивао са крагујевачким Центром.

Као трећа фаза именованог пројекта било је предвиђено да се од најбољих текстова из оба зборника састави књига која би се превела на енглески и уобичајеним путевима (разменом, поклоном, куповином) пустила у свет. Како пројекат више нема матичну установу, а да ли ће нову стећи остаје отворено питање, уредници (Драган Бошковић, Лидија Делић и Мирјана Детелић) сматрају да су – довршивши његове прве две фазе – испунили своје обавезе и према пројекту и према Центру.

Зборник *Гује и јакрепи* добио је име према једној изузетно значајној епској формули којом се описују страхоте живота сужања у тамници:

У тамницу вода до кољена,
У води су гује и јакрепи,
Гује кољу, јакрепи га штипљу.
(Вук VII, 55, 66–68)

Књига доноси 25 текстова подељених у два неједнака али квалитативно избалансирана дела. У првом су радови углавном фолклористички

(антропологија, теорија усмених књижевних жанрова, етнолингвистика, етнологија), а у другом раду који се баве књижевношћу од средњег и 17. века до постмодерне, историјом уметности, филмом и медијима. Сви се ови радови чврсто држе као целина јер су обједињени заједничким предметом истраживања – змијама, шкорпијама (јакрепи), змајевима, камелеонима, игуанама, алама, диносаурусима. Једном речју – рептилима (изузев шкорпија, али оне ионако иду у пару са змијама).

Доводећи летаче (Птице...) и гмазове (Гује ...) у контекст књижевности и културе, уредници су заправо имали намеру да укажу на митску вертикалу, на крајње тачке које маркирају небески и подземни свет и све што остаје између. Оваква слика света је и иначе својствена културама класификаторног типа, а то су практично све данас познате традицијске културе. Једини начин да се увиди колико је велики и значајан њихов утицај на начин живота и мишљења данашњег човека, на данашње културе аналитичког и дисоцијативног типа, јесте акрибично и одговорно проучавање традиције. Ове књиге и овај пројекат требало је да послуже управо томе.

Аутори представљени у *Гујама и јакрепима* долазе из различитих крајева Европе (Хрватска, Словенија, Бугарска, Италија, Украјина, Србија) и имају значајан опус за собом. То, и дугом праксом стечена и теренска и теоријска искуства, најбољи су гарант поузданости и научне ваљаности зборника. Уредници им свима захваљују на ентузијазму, доброј вољи и труду.

Београд, мај 2012.

*Лидија Делић
Мирјана Детелић*